अध्याय पांचवा

अर्जुन उवाचः संन्यासं कर्मणां कृष्ण पुनर्योगं च शंससि ।

यत् श्रेयं एतयोरेकं तत् मे ब्रूहि सुनिश्चितम् ॥ १ ॥

मग पार्थु श्रीकृष्णातें म्हणे । हां हो हें कैसें तुमचे बोलणें ।

एक होय तरी अंतःकरणे । विचारूं ये ॥ १ ॥

मागां सकळ कर्मांचा संन्यासु । तुम्हींचि निरोपिला होता बहुवसु ।

तरी कर्मयोगीं केवीं अतिरसु । पोखीतसां पुढती ॥ २ ॥

ऐसें द्व्यर्थ हें बोलतां । आम्हां नेणतयांचिया चित्ता ।

आपुलिये चाडे अनंता । उमजू नोहे ॥ ३ ॥

एकें एकसारातें बोधिजे । तरी एकनिष्ठचि बोलिजे ।

हें आणिकीं काय सांगिजे । तुम्हांप्रति ॥ ४ ॥

तरी याचिलागीं तुमतें । म्यां राऊळासी विनविले होते ।

जे हा परमार्थु ध्वनितें । न बोलावा ॥ ५ ॥

परी मागील असो देवा । आतां प्रस्तुतीं उकलु देखावा ।

सांगे दोहींमाजि बरवा । मार्गु कवण ॥ ६ ॥

जो परिणामींचा निर्वाळा । अचुंबितु ये फळा ।

आणि अनुष्ठिता प्रांजळा । सावियाचि ॥ ७ ॥

जैसें निद्रेचे सुख न मोडे । आणि मार्गु तरी बहुसाल सांडे ।

तैसें सोकासनां सांगडे । सोहपें होय ॥ ८ ॥

येणें अर्जुनाचेनि बोले । देवो मनीं रिझले ।

मग होईल ऐकें म्हणितले । संतोषोनियां ॥ ९ ॥

देखा कामधेनु ऐसी माये । सदैवा जया होये ।

तो चंद्रुहि परी लाहे खेळावया ॥ १० ॥

पाहें पां शंभूची प्रसन्नता । तया उपमन्यूचिया आर्ता ।

काय क्षीराब्धि दूधभाता। देईजेचिना ॥ ११ ॥

तैसा औदार्याचा कुरुठा । कृष्ण आपु जाहलिया सुभटा।

कां सर्व सुखांचा वसौटा । तोचि नोहावा ॥ १२ ॥

एथ चमत्कारु कायसा । गोसावी लक्ष्मीकांताऐसा ।

आतां आपुलिया सवेसा । मागावा कीं ॥ १३ ॥

म्हणोनि अर्जुने म्हणितले । तें हांसोनि येरें दिधले ।

तेंचि सांगेन बोलिले । काय कृष्णें ॥ १४ ॥

श्रीभगवानुवाचः संन्यासं कर्मयोगश्च निःश्रेयसकरावुभौ ।

तयोस्तु कर्मसंन्यासात् कर्मयोगो विशिष्यते ॥ २ ॥

तो म्हणे गा कुंतीसुता। हे संन्यासयोगु विचारितां ।

मोक्षकर तत्वता । दोनीहि होती ॥ १५ ॥

तरी जाणां नेणां सकळां । हा कर्मयोगु कीर प्रांजळा ।

जैसी नाव स्त्रियां बाळां। तोयतरणीं ॥ १६ ॥

तैसें सारासार पाहिजे । तरी सोहपा हाचि देखिजे ।

येणें संन्यासफळ लाहिजे । अनायासें ॥ १७ ॥

आतां याचिलागीं सांगेन । तुज संन्यासियाचे चिन्ह ।

मग सहजें हे अभिन्न । जाणसी तूं॥ १८ ॥

ज्ञेयः स नित्यसंन्यासी यो न द्वेष्टि न काङ्क्षति ।

निर्द्वंद्वो हि महाबाहो सुखं बंधात् प्रमुच्यते ॥ ३ ॥

तरी गेलियाचि से न करी । न पवतां चाड न धरी ।

जो सुनिश्चळु अंतरीं । मेरु जैसा ॥ १९ ॥

आणि मी माझें ऐसी आठवण । विसरले जयाचे अंतःकरण ।

पार्था तो संन्यासी जाण । निरंतर ॥ २० ॥

जो मनें ऐसा जाहला । संगी तोचि सांडिला ।

म्हणोनि सुखें सुख पावला । अखंडित ॥ २१ ॥

आतां गृहादिक आघवें । तें कांहीं नलगे त्यजावें ।

जें घेतें जाहलें स्वभावें । निःसंगु म्हणऊनि ॥ २२ ॥

देखें अग्नि विझोनि जाये । मग जे रांखोंडी केवळु होये ।

तैं ते कापुसें गिंवसूं ये । जियापरी ॥ २३ ॥

तैसा असतेनि उपाधी । नाकळिजे जो कर्मबंधीं ।

जयाचीचे बुद्धी । संकल्पु नाहीं ॥ २४ ॥

म्हणोनि कल्पना जैं सांडे । तैंचि गा संन्यासु घडे ।

या कारणे दोनी सांगडे । संन्यासयोगु ॥ २५ ॥

सांख्ययोगौ पृथक्बालाः प्रवदन्ति न पंडिताः ।

एकमप्यास्थितः सम्यगुभयोर्विन्दते फलम् ॥ ४ ॥

एऱ्हवीं तरी पार्था । जे मूर्ख होती सर्वथा ।

ते सांख्यकर्मसंस्था । जाणती केवीं ॥ २६ ॥

सहजें ते अज्ञान । म्हणोनि म्हणती हे भिन्न ।

एऱ्हवी दीपाप्रती काई अनान । प्रकाशु आहाती ॥ २७ ॥

पैं सम्यक् एकें अनुभवें । जिहीं देखिलें तत्व आघवें ।

ते दोन्हीतेंही ऐक्यभावें । मानिती गा ॥ २८ ॥

यत् सांख्यैः प्राप्यते स्थानं तत योगैरपि गम्यते ।

एकं सांख्यं च योगं च यः पश्यति स पश्यति ॥ ५ ॥

आणि सांख्यीं जें पाविजे । तेंचि योगीं गमिजे ।

म्हणोनि ऐक्यता दोहींते सहजें । इयापरी ॥ २९ ॥

देखें आकाशा आणि अवकाशा । भेदु नाहीं जैसा ।

तैसे ऐक्य योगसंन्यासा । वोळखे जो ॥ ३० ॥

तयासीचि जगीं पाहलें । आपणपें तेणेंचि देखिलें ।

जया सांख्ययोग जाणवले । भेदेंविण ॥ ३१ ॥

संन्यासस्तु महाबाहो दुःखमाप्तुमयोगतः ।

योगयुक्तो मुनिर्ब्रह्म न चिरेणाधिच्छति ॥ ६ ॥

जो युक्तिपंथें पार्था । चढे मोक्षपर्वता ।

तो महासुखाचा निमथा । वहिला पावे ॥ ३२ ॥

येरा योगस्थिति जया सांडे । तो वायांचि गा हव्यासीं पडे ।

परि प्राप्ति कहीं न घडे । संन्यासाची ॥ ३३ ॥

योगयुक्तो विशुध्दात्मा विजितात्मा जितेंद्रियः ।

सर्वभूतात्मभूतात्मा कुर्वन्नपि न लिप्यते ॥ ७ ॥

जेणें भ्रांतीपासूनि हिरतलें । गुरुवाक्यें मन धुतलें ।

मग आत्मस्वरुपीं घातलें । हारौनियां ॥ ३४ ॥

जैसें समुद्रीं लवण न पडे । तवं वेगळे अल्प आवडे ।

मग होय सिंधूचि एवढें । मिळे तेव्हां ॥ ३५ ॥

तैसें संकल्पोनि काढिलें । जयाचें मनचि चैतन्य जाहलें ।

तेणें एकदेशियें परि व्यापिलें । लोकत्रय ॥ ३६ ॥

आतां कर्ता कर्म करावें । हें खुंटलें तया स्वभावें ।

आणि करी जऱ्ही आघवें । तऱ्ही अकर्ता तो ॥ ३७ ॥

नैव किंचित् करोमीति युक्तो मन्येत तत्वचित् ।

पश्यन् शृण्वन्स्पृशन् जिघ्रन्नश्नन् गच्छन् स्वपन् श्वसन् ॥ ८ ॥

प्रलपन् विसृजन् गृण्हन्नुन्मिषन्निमिषन्नपि ।

इंद्रियाणीन्द्रियार्थेषु वर्तन्त इति धारयन् ॥ ९ ॥

जे पार्था तया देहीं । मी ऐसा आठऊ नाहीं ।

तरी कर्तृत्वकैचें काई । उरे सांगे ॥ ३८ ॥

ऐसें तनुत्यागेंवीण । अमूर्ताचे गुण ।

दिसती संपूर्ण । योगयुक्तां ॥ ३९ ॥

एऱ्हवीं आणिकांचिये परी । तोही एक शरीरी ।

अशेषाही व्यापारीं । वर्ततु दिसे ॥ ४० ॥

तोही नेत्रीं पाहे । श्रवणीं ऐकतु आहे ।

परि तेथींचा सर्वथा नोहे । नवल देखें ॥ ४१ ॥

स्पर्शासि तरी जाणे । परिमळु सेवी घ्राणें ।

अवसरोचित बोलणें । तयाहि आथी ॥ ४२ ॥

आहारातें स्वीकारी । त्यजावें तें परिहरि ।

निद्रेचिया अवसरीं । निदिजे सुखें ॥ ४३ ॥

आपुलेनि इच्छावशें । तोही गा चालतु दिसे ।

पैं सकळ कर्म ऐसें । ऱ्हाटे कीर ॥ ४४ ॥

हें सांगों काई एकैक । देखें श्वासोच्छासादिक ।

आणि निमिषोन्निमिष । आदिकरूनि ॥ ४५ ॥

पार्था तयाचे ठायीं । हें आघवेंचि आथि पाहीं ।

परि तो कर्ता नव्हे कांही । प्रतीतिबळें ॥ ४६ ॥

जैं भ्रांती सेजे सुतला । तैं स्वप्नसुखें भुतला ।

मग तो ज्ञानोदयी चेइला । म्हणोनियां ॥ ४७ ॥

ब्रह्मण्याधाय कर्माणि संग त्यक्त्वा करोति यः ।

लिप्यते न स पापेन पद्मपत्रमिवाम्भसा ॥ १० ॥

आतां अधिष्ठानसंगती । अशेषाही इंद्रियवृत्ती।

आपुलालिया अर्थी । वर्तत आहाती ॥ ४८ ॥

दीपाचेनि प्रकाशें । गृहींचेव्यापार जैसे।

देहीं कर्मजात तैसे। योगयुक्ता ॥ ४९ ॥

तो कर्मे करी सकळें । परी कर्मबंधा नाकळे ।

जैसें न सिपें जळीं जळें । पद्मपत्र ॥ ५० ॥

कायेन मनसा बुद्ध्या केवलैरिन्द्रियैरपि।

योगिनः कर्म कुर्वन्ति संगं त्यक्त्वात्मशुद्धये॥ ११॥

देखे बुध्दीची भाष नेणिजे । मनाचा अंकुर नुदैजे।

ऐसा व्यापारु तो बोलिजे । शारीरु गा ॥ ५१ ॥

हेंच मराठे परियेशीं । तरी बाळकाची चेष्टा जैशी।

योगिये कर्मे करिती तैशीं। केवळा तनू ॥ ५२ ॥

मग पांचभौतिक संचलें । जेव्हां शरीर असे निदेलें ।

तेथ मनचि राहाटें एकलें । स्वप्नीं जेवीं ॥ ५३ ॥

नवल ऐकें धनुर्धरा । कैसा वासनेचा संसारा ।

देहा होऊं नेदी उजगरा । परि सुखदुःखें भोगी ॥ ५४ ॥

इंद्रियांचां गांवीं नेणिजे । ऐसा व्यापारु जो निपजे ।

तो केवळु गा म्हणिजे । मानसाचा ॥ ५५ ॥

योगिये तोही करिती । परि कर्में तेणें न बंधिजती ।

जे सांडिली आहे संगती । अंहभावाची ॥ ५६ ॥

आतां जाहालिया भ्रमहत । जैसें पिशाचाचें चित्त ।

मग इंद्रियांचे चेष्टित । विकळु दिसे ॥ ५७ ॥

स्वरूप तरी देखे । आळविलें आइके ।

शब्दु बोले मुखें । परि ज्ञान नाही ॥५८ ॥

हें असो काजेंविण । जें जें काही कारण ।

तें केवळ कर्म जाण । इंद्रियांचे ॥ ५९ ॥

मग सर्वत्र जें जाणतें । ते बुद्धीचें कर्म निरूतें ।

वोळख अर्जुनातें। म्हणे हरि ॥ ६० ॥

ते बुद्धी धुरे करुनी । कर्म करिती चित्त देऊनी ।

परि ते नैष्कर्म्यापासुनी। मुक्त दिसती ॥ ६१ ॥

जें बुद्धीचिये ठावूनि देही । तयां अंहकाराची सेचि नाहीं ।

म्हणोनि कर्म करितां पाही । चोखाळले ॥ ६२ ॥

अगा करितेनवीण कर्म । तेंचि तें नैष्कर्म्य।

हें जाणती सुवर्म । गुरुगम्य जें ॥ ६३ ॥

आतां शांतरसाचें भरितें । सांडीत आहे पात्रातें ।

जें बोलणें बोलापरौतें । बोलवलें ॥ ६४ ॥

एथ इंद्रियांचा पांगु । जया फिटला आहे चांगु ।

तयासीचि आथी लागु । परिसावया ॥ ६५ ॥

हा असो अतिप्रसंगु । न संडी पां कथालागु ।

होईल श्लोकसंगति भंगु । म्हणोनियां ॥ ६६ ॥

जें मना आकळितां कुवाडें । घाघुसितां बुद्धी नातुडे ।

तें दैवाचेनि सुरवाडें । सांगवलें तुज ॥ ६७ ॥

जें शब्दातीत स्वभावें । तें बोलींचि जरी फावे ।

तरी आणिकें काय करावें । सांगे कथा ॥ ६८ ॥

हा आर्तिविशेषु श्रोतयांचा । जाणोनि दास निवृत्तीचा ।

म्हणे संवादु दोघांचा । परिसोनि परिसा ॥ ६९ ॥

मग कृष्ण म्हणे पार्थातें । आतां प्राप्ताचें चिन्ह पुरतें ।

सांगेन तुज निरुतें । चित्त देईं ॥ ७० ॥

युक्तः कर्मफलं त्यक्त्वा शान्तिमाप्नोप्ति नैष्ठीकीम् ।

अयुक्तः कामकारेण फले सक्तो निवध्यते ॥ १२ ॥

तरी आत्मयोगें आथिला । जो कर्मफळाशीं विटला ।

तो घर रिघोनि वरिला । शांति जगीं ॥ ७१ ॥

येरु कर्मबधें किरीटी । अभिलाषाचिया गांठीं ।

कळासला खुंटी । फळभोगाचां ॥ ७२ ॥

सर्व कर्माणि मनसा संन्यस्यास्ते सुखं वशी ।

नवद्वारे पुरे देही नैव कुर्वन् न कारयन् ॥ १३ ॥

जैसा फळाचिया हांवे । तैसें कर्म करि आघवें ।

मग न कीजेचि येणें भावें । उपेक्षी जो ॥ ७३ ॥

तो जयाकडे वास पाहे । तेउती सुखाची सृष्टीहोये ।

तो म्हणे तेथ राहे । महाबोधु ॥ ७४ ॥

नवद्वारें देहीं । तो असतुचि परि नाहीं ।

करितुचि न करी कांही । फलत्यागी ॥ ७५ ॥

न कर्तृत्वत्वं न कर्माणि लोकस्य सृजति प्रभुः ।

न कर्मफलसंयोगं स्वभावस्तु प्रवर्तते ॥ १४ ॥

जैसा कां सर्वेश्वरु । पाहिजे तंव निर्व्यापारु ।

परि तोचि रची विस्तारु । त्रिभुवनाचा ॥ ७६ ॥

आणि कर्ता ऐसें म्हणिपे । तरी कवणें कर्मी न शिंपें ।

जे हातोपावो न लिंपे । उदासवृतीचा॥ ७७ ॥

योगनिद्रा तरी न मोडे । अकर्तेपणा सळु न पडे ।

परि महाभूतांचे दळवाडें । उभारी भले ॥ ७८ ॥

जगाचा जीवीं आहे । परि कवणाचा कहीं नोहे ।

जगचि हें होय जाये । तो शुद्धीहि नेंणे ॥ ७९ ॥

नादत्ते कस्यचित् पापं न चैव सकृतं विभुः ।

अज्ञानेनावृतं ज्ञान तेन मुह्यन्ति जन्तवः ॥ १५ ॥

पापपुण्यें अशेषें । पासींचि असतु न देखें ।

आणि साक्षीही होऊं न ठके । येरी गोठी कायसी ॥ ८० ॥

पै मूर्तीचेनि मेळें । तो मूर्तचि होऊनि खेळे ।

परि अमूर्तपण न मैळे । दादुलयाचें ॥ ८१ ॥

तो सृजीपाळी संहारी । ऐसे बोलती जे चराचरीं ।

ते अज्ञान गा अवधारीं । पंडुकुमरा ॥ ८२ ॥

ज्ञानेन न तु तदज्ञानं येषां नाशितमात्मनः ।

तेषामादित्यवत् ज्ञान प्रकाशयति तत्परम् ॥ १६ ॥

तें अज्ञान जैं समूळ तुटे । तैं भ्रांतीचें मसैरें फिटे ।

मग अकर्तृत्वप्रगटे । ईश्वराचें ॥ ८३ ॥

एथ ईश्वरु एकु अकर्ता । ऐसे मानले जरी चित्ता ।

तरी तोचि मी हें स्वभावता । आदीचि आहे ॥ ८४ ॥

ऐसेनि विवेकें उदो चित्तीं । तयासी भेदु कैंचा त्रिजगतीं ।

देखें आपुलिया प्रतीति । जगचि मुक्त ॥ ८५ ॥

जैशी पूर्वदिशेच्या राउळीं । उदयाचि सूर्ये दिवाळी ।

की येरीही दिशां तियेचि काळी । काळिमा नाही ॥ ८६ ॥

तद् बुद्धयस्तदात्मानस्तन्निष्ठास्तत्परायणाः ।

गच्छन्त्यपुनरावृत्ति ज्ञाननिर्धूतकल्मषाः ॥ १७ ॥

बुद्धिनिश्चयें आत्मज्ञान । ब्रह्मरुप भावी आपणा आपण ।

ब्रह्मनिष्ठा राखे पूर्ण। तत्परायण अहर्निशीं ॥ ८७ ॥

ऐसें व्यापक ज्ञान भलें । जयांचिया हृदयाते गिंवसित आलें ।

तयांची समता दृष्टि बोलें । विशेषूं काई ॥ ८८ ॥

एक आपणपेंचि पां जैसें। ते देखतीं विश्व तैसे।

हें बोलणें कायसें । नवलु एथ ॥ ८९ ॥

परी दैव जैसें कवतिकें । कहींचि दैन्य न देखे ।

कां विवेकु हा नोळखे । भ्रांतीतें जेवीं ॥ ९० ॥

नातरी अंधकाराची वानी । जैसा सूर्यो न देखे स्वप्नीं ।

अमृत नायके कानी । मृत्युकथा॥ ९१ ॥

हें असो संतापु कैसा । चंद्रु न स्मरे जैसा।

भूतीं भेदु नेणती तैसा। ज्ञानिये ते ॥ ९२ ॥

विद्याविनयसंपन्ने ब्राह्मणे गवि हस्तिनि ।

शुनि चैव श्वपाके च पण्डिताः समदर्शिनः || १८ ||

मग हा मशकु हा गजु | कीं हा श्वपचु हा द्विपु |

पैल इतरु हा आत्मजु | हें उरेल कें || ९३ ||

ना तरी हे धेनु हें श्वान | एक गुरु एक हीन |

हें असो कैचें स्वप्न | जागतया || ९४ ||

एथ भेदु तरी कीं देखा | जरि अंहभावा उरला होआवा |

तो आधींचि नाहीं आघवा | आतां विषमु काई || ९५ ||

इहैव तैर्जितः सर्गो येषां साम्ये स्थितं मनः |

निर्दोषं हि समं ब्रह्म तस्माद् ब्रह्मणि ते स्थिताः || १९ ||

म्हणोनि सर्वत्र सदा सम | तें आपणचि अद्वय ब्रह्म |

हें संपूर्ण जाणें वर्म | समदृष्टीचें || ९६ ||

जिहीं विषयसंगु न सांडिता | इंद्रियांतें न दंडितां |

परि भोगिली निसंगता | कामेंविण || ९७ ||

जिहीं लोकांचेनि आधारें | लौकिकेंचि व्यापारें |

परि सांडिले निदसुरें | लौकिकु हें || ९८ ||

जैसा जनामाजी खेचरु | असतुचि जना नोहे गोचरु |

तैसा शरीरीं परि संसारु | नोळखे तयांतें || ९९ ||

हें असो पवनाचेनि मेळें | जैसें जळींचि जळ लोळे |

तें आणिकें म्हणती वेगळें | कल्लोळ हे || १०० ||

तैसें नाम रुप तयाचें | एऱ्हवीं ब्रह्मचि तो साचें |

मन साम्या आलें जयाचें | सर्वत्र गा || १०१ ||

ऐसेनि समदृष्टी जो होये | तया पुरुषा लक्षणही आहे |

अर्जुना संक्षेपे सांगेन पाहें। अच्युत म्हणे ॥ १०२ ॥

न प्रहष्येत् प्रियं प्राप्य नोद्विजेत् प्राप्य् चाप्रियम्।

स्थिरबुध्दिरसंमूढो ब्रह्मविद् ब्रह्मणि स्थित: ॥ २० ॥

तरी मृगजळाचेनि पूरें। जैसें न लोटिजे कां गिरिवरें।

तैसा शुभाशुभीं न विकरे। पातलां जो ॥ १०३ ॥

तोचि तो निरुता। समदृष्टी तत्वता।

हरि म्हणे पंडुसुता। तोचि ब्रह्म ॥ १०४ ॥

ब्राह्यस्पर्शेष्वसक्तात्मा विन्दत्यात्मनि यत् सुखम्।

स ब्रह्मयोगयुक्तात्मा सुखमक्षयमश्नुते॥ २१ ॥

जो आपणपे सांडुनि कहीं। इंद्रियग्रामावरी येणेंचि नाहीं।

तो विषय न सेवी हें काई। विचित्र येथ ॥ १०५ ॥

सहजें स्वसुखाचेनि अपारें। सुरवाडे अंतरें।

रचिला म्हणऊनि बाहिरें। पाउल न घली ॥ १०६ ॥

सांगे कुमुददळाचेनि ताटें। जो जेविला चंद्रकिरणें चोखटे।

तो चकोरु काई वाळुवंटे। चुंबितु आहे ॥ १०७ ॥

तैसें आत्मसुख उपाइलें। जयासि आपणपेचिं फावलें।

तया विषयो सहजे सांडवले। म्हणो काई ॥ १०८॥

एऱ्हवीं तरी कौतुकें। विचारुनि पाहें पां निकें।

या विषयांचेनि सुखे। झकविती कवण ॥ १०९ ॥

ये हि संस्पर्शजा भोगा दु:खयोनय एव ते।

आद्यन्तवन्त: कौन्तेय न तेषु रमते बुध: ॥ २२ ॥

जिहीं आपणपें नाहीं देखिलें। तेचि इहीं इंद्रियार्थी रंजले।

जैसें रंकु का आळुकैलें । तुषातें सेवी ॥ ११० ॥

नातरी मृ गें तृ षापीडितें। संभ्रमें विसरोनि जळांते ।

मग तोयबुद्धी बरडीतें । ठाकूनि येती ॥ १११ ॥

तैसें आपणपें नाहीं दिठे । जयातें स्वसुखाचे सदा खरांटे ।

तयासीचि विषय हे गोमटे । आवडती ॥ ११२ ॥

एऱ्हवीं विषयीं काइ सुख आहे । हे बोलणेंचि सारिखें नोहे ।

तरी विद्युत्स्फुरणें कां न पाहे । जगामाजीं ॥ ११३ ॥

सांगें वातवर्षआतपु धरे । ऐसे अभ्रछायाचि जरी सरे ।

तरी त्रिमाळिकें धवळारें । करावीं कां ॥ ११४ ॥

म्हणोनि विषयसुख जें बोलिजे । तें नेणतां गा वायां जल्पिजे ।

जैसें महूर कां म्हणिजे । विषकंदातें ॥ ११५ ॥

नातरी भौमा नाम मंगळु । रोहिणीतें म्हणती जळु ।

तैसा सुखप्रवादु बरळु । विषयिकु हा ॥ ११६ ॥

हे असो आघवी बोली । सांग पा सर्पफणीची साउली ।

ते शीतल होईल केतुली । मूषकासी ॥ ११७ ॥

जैसा आमिषकवळु पांडवा । मीनु न सेवी तंवचि बरवा ।

तैसा विषयसंगु आघवा । निभ्रांत जाणें ॥ ११८ ॥

हे विरक्तांचिये दिठी । जैं न्याहाळिजे किरीटी ।

तैं पांडुरोगाचिये पुष्टि- ।सारिखें दिसे ॥ ११९ ॥

म्हणोनि विषयभोगी जें सुख । तें साद्यंतचि जाण दुःख ।

परि काय कीजे मूर्ख । न सेवितां न सरे ॥ १२० ॥

तें अंतर नेणती बापुडे । म्हणोनि अगत्य सेवणें घडे ।

सांगे पूयपंकीचे किडे । काय चिळसी घेती ॥ १२१ ॥

तयां दुःखियां दुःखचि जिव्हार । ते विषयकर्दमींचे दर्दुर ।

ते भोगजळींचे जलचर । सांडिती केवी ॥ १२२ ॥

आणि दुःखयोनि जिया आहाती । तिया निरर्थका तरी नव्हती ।

जरी विषयांवरी विरक्ती । धरिती जीव ॥ १२३ ॥

नातरी गर्भवासादि संकट । कां जन्ममरणींचे कष्ट ।

हे विसांवेवीण वाट । वाहावी कवणें ॥ १२४ ॥

जरी विषयीं विषयो सांडिजेल । तरी महादोषी कें वसिजेल ।

आणि संसारु हा शब्दु नव्हेल । लटिका जगीं ॥ १२५ ॥

म्हणोनि अविद्याजात नाथिलें । तें तिहींचि साच दाविलें ।

जिहीं सुखबुद्धी घेतलें । विषयदुःख ॥ १२६ ॥

या कारणें गा सुभटा । हा विचारितां विषय वोखटा ।

तूं झणें कहीं या वाटा । विसरोनि जाशी ॥ १२७ ॥

पैं यातें विरक्त पुरुष । त्यजिती कां जैसें विष ।

निराशा तयां दुःख । दाविलें नावडे ॥ १२८ ॥

शक्नोतीहैव यः सोढुं प्राक् शरीरविमोक्षणात् ।

कामक्रोधोद्भवं वेगं स युक्तः सुखी नरः ॥ २३ ॥

ज्ञानियांच्या हन ठायीं । याची मातुही कीर नाहीं ।

देहीं देहभावो जिहीं । स्ववश केले ॥ १२९ ॥

जयांतें बाह्याची भाष । नेणिजेचि निःशेष ।

अंतरीं सुख । एक आथी ॥ १३० ॥

परि तें वेगळेपणें भोगिजे । जैसे पक्षिये फळ चुंबिजे ।

तैसें नव्हे तेथ विसरिजे । भोगितेपणही ॥ १३१ ॥

भोगीं अवस्था एक उठी । ते अंहकाराचा अचळु लोटी ।

मग सुखेंसि आंठी । गाढेपणें ॥ १३२ ॥

तिये आलिंगनमेळीं । होय आपेंआप कवळी ।

तेथ जळ जैसें जळी । वेगळें न दिसे ॥ १३३ ॥

कां आकाशीं वायु हारपे । तेथ दोन्ही हे भाष लोपे ।

तैसे सुखचि उरे स्वरुपें । सुरतीं तिये ॥ १३४ ॥

ऐसी द्वैताची भाष जाय । मग म्हणों जरी एकचि होय ।

तरी तेथ साक्षी कवणु आहे । जाणतें जे ॥ १३५ ॥

योऽन्तःसुखोऽन्तरारामस्तथान्तर्ज्योतिरेव यः ।

स योगी ब्रह्मनिर्वाणं ब्रह्मभूतोऽधिगच्छति ॥ २४ ॥

लभन्ते ब्रह्मनिर्वाणमृषयः क्षीणकल्मषाः ।

छिन्नद्वैधा यतात्मानः सर्वभूतहिते रताः ॥ २५ ॥

म्हणोनि असो हें आघवें । एथ न बोलणें काय बोलावें ।

ते खुणाचि पावेल स्वभावें । आत्माराम ॥ १३६ ॥

जे ऐसेनि सुखें मातले । आपणपांचि आपण गुंतले ।

ते मी जाणे निखळ वोतले । साम्यरसाचे ॥ १३७ ॥

ते आनंदाचे अनुकार । सुखाचे अंकुर ।

कीं महाबोधें विहार । केले जैसे॥ १३८ ॥

ते विवेकाचें गांव । की परब्रह्मीचे स्वभाव ।

नातरी अळंकारले अवयव । ब्रह्मविद्येचे ॥ १३९ ॥

ते सत्त्वाचे सात्त्विक । की चैतन्याचे आंगिक ।

हें बहु असो एकैक । वानिसी काई ॥ १४० ॥

तूं संतस्तवनी रतसी । तरी कथेची से न करिसी ।

कीं निराळी बोल देखसी । सनागर ॥ १४१ ॥

परि तो रसातिशयो मुकुळीं । मग ग्रंथार्थदीपु उजळीं ।

करी साधुहृदयराउळीं । मंगळ उखा ॥ १४२ ॥

ऐसा श्रीगुरुचा उवायिला । निवृत्तिदासासीपातला ।

मग तो म्हणे कृष्ण बोलिला । तेंचि आइका ॥ १४३ ॥

अर्जुना अंनत सुखाच्या डोहीं । एकसरा तळुचि घेतला जिहीं ।

मग स्थिराऊनी तेही । तेंचि जाहले ॥ १४४ ॥

अथवा आत्मप्रकाशें चोखें । जो आपणपेंचि विश्व देखे ।

तो देहेंचि परब्रह्म सुखें । मानूं येईल ॥ १४५ ॥

जें साचोकारें परम । ना तें अक्षर निःसीम ।

जिये गांवींचे निष्काम । अधिकारिये ॥ १४६ ॥

जे महर्षी वाढले । विरक्तां भागा फिटलें ।

जे निःसंशया पिकलें । निरंतर ॥ १४७ ॥

कामक्रोधवियुक्तानां यतीनां यतचेतसाम् ।

अभितो ब्रह्मनिर्वाणं वर्तते विदितात्मनाम् ॥ २६ ॥

जिहीं विषयांपासोनि हिरतलें । चित्त आपुलें आपण जिंतिले ।

ते निश्चित जेथ सुतले । चेतीचिना ॥ १४८ ॥

तें परब्रह्म निर्वाण । जें आत्मविदांचें कारण ।

तेचि ते पुरुष जाण । पंडुकुमरा ॥ १४९ ॥

ते ऐसे कैसेनि जाहले । जे देहींचि ब्रह्मत्वा आले ।

हें ही पुससी तरी भलें । संक्षेपे सांगो ॥ १५० ॥

स्पर्शान् कृत्वा बहिर्बाह्यांश्चक्षुश्चैवान्तरे भ्रवोः ।

प्राणापानौ समौ कृत्वा नासाभ्यन्तरचारिणौ ॥ २७ ॥

तरी वैराग्यचेनि आधारें । जिहीं विषय दवडुनि बाहिरें ।

शरीरीं एकंदरें । केलें मन ॥ १५१ ॥

सहजें तिहीं संधी भेटी । जेथ भ्रुपल्लवां पडे गांठी ।

तेथ पाठमोरी दिठी । पारुखोनियां ॥ १५२ ॥

सांडूनि दक्षिण वाम । प्राणापानसम ।

चित्तेंसीं व्योम- । गामिये करिती ॥ १५३ ॥

यतेद्रियमनोबुद्धिर्मुनिर्मोक्षपरायणः ।

विगतेच्छाभयक्रोधो यः सदा मुक्त एव सः ॥ २८ ॥

तेथ जैसीं रथ्योदकें सकळें । घेऊनि गंगा समुद्री मिळे ।

मग एकैक वेगळें । निवडु नये ॥ १५४ ॥

तैसी वासनांतराची विवंचना । मग आपैसी पारुखे अर्जुना ।

जे वेळी गगनीं लयो मना । पवनें कीजे ॥ १५५ ॥

जेथ हें संसारचित्र उमटे । तो मनोरुपु पटु फाटे ।

जैसें सरोवर आटे । मग प्रतिमा नाहीं ॥ १५६ ॥

तैसें मनपण मुदल जाये । मग अंहभावादिक कें आहे ।

म्हणोनि शरीरेंचि ब्रह्म होये । अनुभवी तो ॥ १५७ ॥

भोक्तारं यज्ञतपसां सर्वलोकमहेश्वरम् ।

सुहृद सर्वभूतानां ज्ञात्वा मां शान्तिमृच्छति ॥ २९ ॥

आम्ही मागां हन सांगितलें । जे देहींचि ब्रह्मत्व पावले ।

ते येणें मार्गे आले । म्हणऊनिया ॥ १५८ ॥

आणि यमनियमांचे डोंगर । अभ्यासाचे सागर ।

क्रमोनि हे पार । पातले ते ॥ १५९ ॥

तिहीं आपणपें करुनि निर्लेप । प्रंपचाचें घेतलें माप ।

मग साचाचेंचि रुप । होऊनि ठेले ॥ १६० ॥

ऐसा योगयुक्तीचा उद्देशु । जेथ बोलिला हृषीकेशु ।

तेथ अर्जुनु सुदंशु । म्हणोनि चमत्कारला ॥ १६१ ॥

तें देखिलिया कृष्णें जाणितलें । मग हांसोनि पार्थातें म्हणितलें ।

तें काई पां चित्त उवाइलें । इये बोलीं तुझे ॥ १६२ ॥

तंव अर्जुन म्हणे देवो । परचित्तलक्षणांचा रावो ।

भला जाणितला जी भावो । मानसु माझा ॥ १६३ ॥

म्यां जें काहीं विवरुनि पुसावें । ते आधींचि कळले देवें ।

तरी बोलिलें तेंचि सांगावें । विवळ करुनि ॥ १६४ ॥

ए़्हवीं तरी अवधारा । जो दाविला तुम्हीं अनुसारा ।

तो पव्हण्याहूनि पायउतारा । सोहपा जैसा ॥ १६५ ॥

तैसा सांख्याहूनि प्रांजळा । तरी आम्हांसारिखियां अभोळां ।

एथ आहाति कांही परि काळा । तो साहों ये वर ॥ १६६ ॥

म्हणोनि एक वेळ देवा । तोचि पडताळा घेयावा ।

विस्तरेल तरी सांगावा । साद्यंतुचि ॥ १६७ ॥

तंव कृष्ण म्हणती हो कां । तुज हा मार्ग गमला निका ।

तरी काय जाहलें ऐंकिजो कां । सुखें बोलों ॥ १६८ ॥

अर्जुना तु परिससी । परिसोनि अनुष्ठिसी ।

तरी आम्हांसीचि वानी कायसी । सांगावयाची ॥ १६९ ॥

आधींच चित्त मायेचें । वरी मिष जाहलें पढियंताचे ।

आतां तें अद्भुतपण स्नेहाचें । कवण जाणे ॥ १७० ॥

ते म्हणों कारुण्यरसाची वृष्टि। कीं नवया स्नेहाची सृष्टि।

हें असे नेणिजे दृष्टी । हरीची वानूं ॥ १७१ ॥

जे अमृताची वोतली । कीं प्रेमचि पिऊन मातली ।

म्हणोनि अर्जुनमोहें गुंतली । निघों नेणे ॥ १७२ ॥

हें बहु जें जें जल्पिजेल । तेथें कथेसि फांकु होईल ।

परि स्नेह रुपा नयेल । बोलवरी ॥ १७३ ॥

म्हणोनि विसुरा काय येणें । तो ईश्वरु आकळावा कवणें ।

जो आपुलें मान नेणे । आपणचि ॥ १७४ ॥

तरी मागीला ध्वनीआंतु । मज गमला सावियाचि मोहितु ।

जे बलात्कारें असे म्हणतु । परिस बापा ॥ १७५ ॥

अर्जुना जेणें भेदें । तुझें कां चित्त बोधे ।

तैसें तैसें विनोदें । निरुपिजेल ॥ १७६ ॥

तो काइसया नाम योगु । तयाचा कवण उपेगु ।

अथवा अधिकारप्रसंगु । कवणा येथ ॥ १७७ ॥

ऐसें जें जें कांही । उक्त असे इये ठाई ।

तें आघवेंचि पाहीं । सांगेन आतां ॥ १७८ ॥

तूं चित्त देऊनि अवधारीं । ऐसें म्हणोनि श्रीहरी ।

बोलिजेल ते पुढारी । कथा आहे ॥ १७९ ॥

श्रीकृष्ण अर्जुनासी संगु । न सांडोनि सांगेल योगु ।

तो व्यक्त करु प्रसंगु । म्हणे निवृत्तिदासु॥ १८० ॥

इति श्रीमदभगवदगीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे

श्रीकृष्णार्जुनसंवादे योगगर्भो नाम पञ्चमोऽध्यायः ।

॥ ॐ श्रीसच्चिदानन्दार्पणमस्तु ॥